

УДК 7.097:339.92(4/5)

Венидиктов С. В.,

*канд. філол. наук, доц. кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Могильовський інститут Міністерства внутрішніх справ,
м. Могильов, Республіка Білорусь*

МЕДІАКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ: СФЕРНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті досліджуються сфери взаємодії інформаційних систем держав ЄАЕС в процесі комунікаційної інтеграції. Виділяються чотири сфери, процеси в яких впливають на ефективність формування єдиного медіакомунікативного простору Союзу: сфера діяльності ЗМІ, сфера правового регулювання медіа, громадянське суспільство, система медіаосвіти.

Ключові слова: Євразійський економічний союз (ЄАЕС), інтеграція, медіакомунікацій, засоби масової інформації, правова система, громадянське суспільство, медіаосвіта.

Venydyktov S. V.,

Candidate of philology, associate professor of the Department of Social and Humanitarian disciplines Mogilev Institute of the Ministry of Internal Affairs, Mogilev, Republic of Belarus

MEDIA AND COMMUNICATION SPACE OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION: A SPHERE APPROACH TO ANALYSIS OF INTEGRATION POTENTIAL

The article deals with spheres of interaction of information systems of the states of the states in the process of communication integration. There are four areas, processes that influence the effectiveness of the formation of a unified mediacomunication space of the Union: the sphere of media activity, the sphere of legal regulation of the media, civil society, the system of media education.

Key words: Eurasian Economic Union, integration, media communications, media, legal system, civil society, media education.

Початок функціонування Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) як міждержавного об'єднання інноваційного формату актуа-

лізувало в науково-політичному дискурсі питання про ресурси й моделі подальшої інтеграції. Очевидно, що політична воля не може виступати єдиною і достатньою умовою дієвого зближення держав: поза взаємодії на рівні цивільних структур і медійно-інформаційних систем будь-яка співпраця в міждержавному масштабі формалізується.

Якщо у випадку з економічною взаємодією в рамках ЄАЕС вибір сфер, які мають інтеграційний потенціал, визначається наявністю взаємодоповнювальних галузей, видів виробництва з високим рівнем конкурентоспроможності, потенціалом створення «галузей майбутнього», можливістю державного контролю, то для медіакомунікативної взаємодії актуальний інший підхід: визначення сфер створення, модифікування, циркулювання, споживання і регулювання масової інформації. Комунікаційна взаємодія в рамках ЄАЕС не обмежується медійною сферою, проте зумовлюється інформаційним полем інтеграційного об'єднання: «комунікація між державами й багатонаціональним контингентом його громадян формує нову масштабну спільність людей, об'єднаних єдиними цілями й завданнями підвищення рівня і якості життя, збереження і розвитку національних культур» [9, с. 6].

Проведений нами аналіз дозволяє виділити сфери взаємодії держав ЄАЕС, процеси в яких зумовлюють ефективність формування єдиного медіакомунікативного простору інтеграційного об'єднання. До таких ми відносимо: а) сферу діяльності ЗМІ; б) галузь правового регулювання функціонування медіасфери; в) громадянське суспільство; г) систему медіаосвіти.

Найбільш значним потенціалом в інтеграційних процесах володіють медійні системи держав ЄАЕС, взаємодія яких в довгостроковій перспективі спрямована на формування єдиного інформаційного простору (ЄДП). Створення ЄІП у рамках ЄАЕС дозволить «здійснити наднаціональний інтеграційний механізм на всіх рівнях господарювання: на мікрорівні; на рівні прийняття, і на рівні здійснення загальної економічної політики держав» [10, с. 72]. Перспективне формування ЄІП у рамках євразійського інтеграційного проекту передбачає уніфікацію механізмів створення і функціонування форматів медіаінформації, вільне циркулювання інформаційних потоків, проведення узгодженої інформаційної політики, інформаційну рівноправність учасників ЄАЕС [10].

ЗМІ виступають також ресурсом формування сприятливого інформаційного поля для реалізації стратегічних напрямів інтеграції. Як показує досвід діяльності ЄС в напрямі комунікативної інтеграції, прогалини в інформаційному забезпеченні економічних ініціатив можуть стати критичними для цивільної взаємодії. Очевидно, доцільна перспектива створення єдиного ринку праці, товарів і капіталу ЄАЕС може зіткнутися з запереченням населення, що пов'язано з боязню фінансової експансії ззовні, побоюваннями за конкурентоспроможність власної продукції, суб'єктивним неприйняттям іноземної робочої сили [7, с. 118]. З цієї точки зору створення сприятливого медійного фону інтеграційних процесів є найважливішим завданням держав ЄАЕС.

Формування ефективної системи взаємодії в медіасфері ЄАЕС має відбуватися з урахуванням низки принципів, серед яких: а) право кожної держави ЄАЕС на незалежне формування свого інформаційного простору; б) гарантії інформаційної безпеки; в) прагнення до взаємовигідності міждержавних інформаційних обмінів; г) економічна доцільність створення інформаційної інфраструктури; д) пріоритет національних інтересів і дотримання норм міжнародного права при виробленні підходів до медіакомунікаційної співпраці; е) забезпечення науково-технічної підтримки медіасфери; ж) узгодження підходів до правового забезпечення інформаційної взаємодії; з) рівність прав держав на доступ до інформації інтеграційного змісту [10].

Невирішеним є питання про допустимий ступінь інтеграції медіаінформаційних систем держав-учасниць ЄАЕС. З одного боку, максимальна уніфікація стандартів масового інформування призведе до інтенсифікації процесу формування ЄІП. З іншого боку, вона може спричинити глибокі структурні зміни в окремих медіасистемах, що не завжди відповідає національним інтересам і принципам інформаційної незалежності.

Важливою сферою формування ЄІП інтеграційного об'єднання виступає сфера правового регулювання. Забезпечення свободи переміщення товарів, послуг, капіталу й робочої сили в межах Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану та Росії, як основний напрям регіональної економічної інтеграції, вимагає проведення скоординованої політики як у різних галузях економіки, так і в інших сферах. В Угоді про ЄАЕС використовується поняття «гармонізація законодавства»,

що передбачає зближення законодавчих систем держав, спрямоване на встановлення подібного (сумісного) нормативного правового регулювання. Виходячи з того, що ЄАЕС не є об'єднанням політичним, законодавча уніфікація зачіпає, в першу чергу, функціонування єдиного економічного простору, де існують механізми регулювання, засновані на ринкових принципах і використанні гармонізованих й уніфікованих правових норм. Однак для гармонізації законодавства ЄАЕС необхідно усунути більше 400 бар'єрів, з яких значна частина — економічні [3].

Уніфікація тарифів, заходів нетарифного регулювання, координація внутрішнього економічного законодавства, з одного боку, призводить до розвитку міжнародної кооперації в рамках ЄАЕС, з іншого боку, активізує систему комунікації між державами-партнерами. Взаємозумовлена функціонуванням медіасфери, комунікаційна взаємодія вписується в рамки, встановлені актуальною системою правового регулювання, і, відповідно, обмежується цими рамками. Економічні ініціативи, програми та проекти, позбавлені інформаційного фундаменту і реалізовані без медійної підтримки, часто є малоефективними.

При цьому в різних державах союзу застосовуються різні підходи до ухвалених органами ЄАЕС рішень, що визначають їх місце в системі національного законодавства. Наприклад, в Росії існує пріоритет рішень міжнародних організацій (ратифікованих в установленому порядку) щодо російського законодавства, однак рішення євразійських органів не є міжнародними договорами. У зв'язку з цим ми підтримуємо позицію С. В. Бахіна, який порушує питання про важливість встановлення ієрархії між національним правом, інтеграційним правом і частиною міжнародного права [2]. Відповідно до Конституції РБ, акти міждержавних об'єднань у національній системі права мають підзаконний характер. Після укладення міжнародних договорів на їх основі ці акти набувають більш високого статусу, йдучи за Конституцією і конституційними законами, яка головує над національними законами [4]. Міжнародні договори, ратифіковані Казахстаном, отримують пріоритет перед національними законами, а прийняті міжнародними організаціями (у тому числі ЄАЕС) і їх органами акти автоматично входять в структуру національного законодавства. У разі наявності протиріч між актами Євразійської економічної комісії та законодавством Казахстану пріоритет має

інтеграційне право [8, с. 95]. Тому для ефективної інтеграції в правовій сфері ЄАЕС необхідне вироблення єдиних підходів до узгодження національних правових систем і рішень органів управління інтеграцією.

Таким чином, потрібно говорити про симетричний, скоординований розвиток законодавства ЄАЕС в економічній і комунікаційній сфері. Взаємодія держав ЄАЕС в інформаційно-комунікаційній сфері має гарантувати «збереження самобутності, самодостатності, оригінальності та неповторності культурно-цивілізаційного феномена окремих країн, <...> вибудовування відносин з культурами і релігіями на основі діалогу, полікультурності, толерантності, поліконфесійності» [10, с. 38].

Функціонування медійних систем держав ЄАЕС буде ефективним за умови одночасної еволюції громадянського суспільства як сфери циркулювання масової інформації та реалізації медіакомунікативних компетенцій. Інтегрований соціум не може успішно існувати й розвиватися без інформованих і ангажованих громадян, відкритих для інноваційних технологій. Незважаючи на те, що основна відповідальність за просування інтеграційних інтересів лежить на урядах держав ЄАЕС, не можна заперечувати важливість участі у виробленні стратегічних рішень організацій і структур громадянського суспільства.

Громадянське суспільство як сфера інтеграції є середовищем формування панівного в конкретному соціумі типу інформаційної поведінки особистості. У цій сфері відбивається ставлення громадян до інтеграційних процесів, яке виявляється в підтримці або дистанціюванні від ЄАЕС, а також в практиках гуманітарної взаємодії. Дослідження медіакомунікацій в структурах громадянського суспільства ЄАЕС дозволить визначити напрями активізації громадської участі в інтеграційних процесах за допомогою створення оптимальної системи інформаційної взаємодії. На сьогодні ступінь впливу громадянського суспільства на інтеграційні процеси можна охарактеризувати як незначну (при цьому гуманітарна інтеграція розвивається переважно на побутовому рівні), що можна пояснити інертністю соціальних структур, а також прогалинами в інформаційному забезпеченні міждержавної взаємодії. Водночас експерти відзначають, що євразійська інтеграція повинна привести до позитивних змін у громадянському суспільстві: «Це імпульс для того, щоб різні напрями громадянського суспільства були на порядку

денному. Другий момент — це соціальна модернізація. <...> Важливо донести, що означає «інтеграція» для нас, і як це відіб'ється на майбутньому в цілому» [5]. Один із перспективних напрямів у зв'язку з цим — створення механізму участі громадян ЄАЕС у виробленні й ухваленні рішень інтеграційного характеру, що регулюють як політичну, так і гуманітарну взаємодію.

Звертаючись до досвіду інших інтеграційних утворень, зазначимо, що важливими наслідками інтеграції для громадянського суспільства в державах ЄС стали: розвиток правової та громадянської культури, розширення громадської участі та підвищення ініціативності населення, досягнення необхідного рівня соціальної підтримки реформ, формування мережі міждержавного співробітництва. Іншими словами, інтеграційні процеси в ідеалі призводять до активізації вже існуючих структур громадянського суспільства і створюють умови для виникнення нових, а медіакомунікація на рівні локальних структур має на меті підвищення ефективності інтеграційних процесів в національному і в міжнаціональному масштабах.

Громадянське суспільство є середовищем розвитку системи цивільної комунікації і підтримки її оптимального стану, що актуалізує питання про ресурси формування комунікативної компетентності громадян. В умовах медіатизації суспільного життя правильніше буде вести мову про медіа комунікативні компетентності, сферою формування яких є система медіаосвіти. Найбільш загальне завдання медіаосвіти — навчити громадян орієнтуватися в зростаючих інформаційних потоках, найбільш загальне визначення медіаграмотності — здатність до кваліфікованої, творчої й самостійної дії щодо медіа [11]. Усе це є основою ефективної медійної комунікації як інтеграційного ресурсу.

Суперечлива ситуація, що складається навколо медійного образу ЄАЕС у свідомості різнорідної і роз'єднаної аудиторії, підтверджує тезу: інформаційне забезпечення інтеграційних процесів у транснаціональному масштабі не може бути ефективним без належного рівня медіаінформаційної підготовки громадян. В умовах інформаційного протиборства цей напрям, що реалізовується за допомогою розвитку медіаосвіти, стає важливим елементом національної безпеки. В умовах інтеграційних процесів в ЄАЕС медійна грамотність здатна компенсувати прогалини в інформаційному забезпеченні міждержавної взаємодії, сформуванню моделі активності структур громадянського

суспільства, визначити ставлення населення до політичних рішень та ініціатив, виступаючи, таким чином, як інтеграційний ресурс.

Інтеграційна функція повною мірою відповідає змісту нової комунікативної концепції медіаосвіти, заснованої, у свою чергу, на понятті ноосферної освіти (педагогічна концепція, побудована на основі систем, що саморозвиваються, і реалізується в умовах академічної свободи, медіаекології та інтегрального підходу до освіти). В основу нової концепції покладено ідею глобальної взаємозалежності учасників інформаційного обміну: «Основна мета [медіаосвіти — С. В.] полягає у створенні мирного суспільства. Створення глобальної ідентичності має бути гармонізоване з ідеями культурного різноманіття. <...> Медійна грамотність громадян глобального інформаційного суспільства може зробити внесок у просування цих цінностей» [6, с. 141].

На локальному та регіональному рівнях інтеграційний потенціал медіаосвіти реалізується через твердження національно-культурної ідентичності, стимулювання прояву різних форм громадянської активності в громадських структурах, актуалізацію локальних проблем, встановлення ефективних моделей взаємодії регіональних ЗМІ та аудиторії, а також розуміння протиріч у принципах діяльності медіа різного рівня. У результаті відбувається формування соціально орієнтованого медіасередовища, в якому реалізується медіаактивність громадян, заснована на усвідомленні потреби в соціально корисній діяльності, і закладається основа медіабезпеки суспільства.

На міжнаціональному рівні інтеграційна функція медіаосвіти забезпечує єдине розуміння глобальних медіатекстів (незалежно від соціокультурних відмінностей аудиторії), вміння бачити політичний та ідеологічний підтекст у повідомленнях, виявляти приховані інтереси акторів політичної сфери. Як стверджує ЮНЕСКО, «інтернаціоналізм і визнання культурного розмаїття можливі, якщо громадян цікавить все, що відбувається у світі, і вони усвідомлюють глобальні масштаби світових проблем. Тільки медіа-орієнтоване суспільне середовище, яка задає напрям людської діяльності, може сприяти появі громадянського суспільства нового типу» [6, с. 141]. Іншими словами, медіаосвіта забезпечує соціальну підтримку об'єктивно життєздатних інтеграційних проектів.

У реалізації медіа освітніх програм необхідно враховувати і те, що умови глобалізації світового політичного, економічного та інформа-

ційного простору, поширення мультиетнічності й мультикультурності, зростання ролі технологій роблять як ніколи актуальною проблему збереження національної ідентичності. У такій ситуації неминуче виникнення протиріч між внутрішнім образом держави, його «ідеальним іміджем», що культивується політиками і покликаний підтримувати стійкість суспільної системи, і образом зовнішнім, стихійно утвореним або таким, що навмисно створюється ЗМІ інших (у тому числі партнерських) держав. Виходячи з того, що культурні цінності народів Євразії занадто різномірні, необхідно навчати громадян (аудиторію ЗМІ) сприймати культурологічний контекст інтеграції. Тоді комунікативна інтеграція, заснована на медіакомпетентності, зможе компенсувати недоліки політичних об'єднань, вирішуючи їх завдання на мікрорівні економічної, гуманітарної, культурної взаємодії. Такий «висхідний» вектор інтеграції ґрунтується на традиційних культурних зв'язках, мовній близькості, толерантному ставленні до представників «своїх» етносів, взаємовигідному економічному співробітництві на рівні малого й середнього бізнесу, психологічному відчутті причетності і співпереживанні подій у державах-партнерах, вагомим чинником чого стає діяльність медіа, у тому числі в напрямі розвитку медійної грамотності громадян.

Логічно в цьому зв'язку прозвучить теза про те, що медіакомунікативний ресурс інтеграції євразійського простору пов'язаний з перебуванням балансу між інституційною та неформальною кооперацією, оптимізацією політичної участі регіональних медіаструктур, з розвитком інформаційної інфраструктури інтеграційних проєктів та комунікативної компетентності громадян. Модель оптимального міждержавного інформаційного впливу включає в себе три рівні: зовнішній, внутрішній і технологічний [1]. Зовнішній інформаційний вплив забезпечує поширення євразійської ідеології і культури, формування єдиного розуміння історичного процесу, оптимізацію іміджу регіону в світі, інформаційну протидію можливим тенденціям дезінтеграції. Внутрішній рівень орієнтований на міжетнічну комунікацію, на співпрацю політичних еліт, вільне циркулювання інформаційних потоків. Технологічний рівень інтеграції повинен за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій створити можливості для використання медіа для розвитку єдиного інформаційного простору за рахунок мобільності, оперативності, інтерактивності нового медіасередовища. Таким чином, успішність інтеграційних процесів

в ЄАЕС багато в чому визначається активністю акторів в основних сферах медіакомунікаційної взаємодії, готовністю до об'єднання національних і міжнаціональних інтересів. На сьогодні доцільно вести мову про відносно ізольовані сфери медіакомунікативної взаємодії, оцінка сукупного ефекту яких можлива виходячи з потреб створення єдиних механізмів регулювання інтеграційних відносин в контексті синергетичної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Байков А.* Центральна Азія та перспективи СНД / А. Байков, І. Болгова // Центральна Азія: актуальні акценти міжнародного співробітництва: зб. доп. МДІМВ МЗС Росії. — М., 2010. — С. 131–141.
2. *Бахин С. В.* Міжнародна складова правової системи Росії / С. В. Бахин // Правознавство. — 2007. — № 6. — С. 126–137.
3. *Більше 400 бар'єрів необхідно усунути для гармонізації законодавства ЄАЕС* — Мясникович [Електронний ресурс] / БелТА: інформаційне агентство. — Режим доступу: <http://www.belta.by/economics/view/bole-400-barjerov-neobhodimo-ustranit-dlja-garmonizatsii-zakonodatelstva-eaes-mjasnikovich-202950-2016/> (Дата доступу 20.08.2016).
4. *Василевич Г. А.* Міжнародне право і національне законодавство / Г. А. Василевич. — М.: Ексмо, 2009. — 704 с.
5. *Євразійська інтеграція позитивно позначиться на розвитку громадянського суспільства: експерти* [Електронний ресурс] / REX: інформаційне агентство. — Режим доступу: <http://www.iarex.ru/news/25475.html> (Дата доступу 10.05.2016).
6. *Інформаційні та комунікаційні технології в освіті: монографія* / С. Князева [та ін.]; під ред. Б. Дендева — М. : ІТО ЮНЕСКО, 2013. — 320 с.
7. *Кондратьєва Н. Б.* Митний союз ЄврАзЕС: по стопах Європи? / Н. Б. Кондратьєва // Сучасна Європа. — 2009. — № 3. — С. 102–118.
8. *Правові проблеми формування міждержавних об'єднань (на прикладі Зони вільної торгівлі і Митного союзу ЄврАзЕС): монографія* / Інститут законодавства та порівняльного правознавства при Уряді Російської Федерації; відп. ред. В. Ю. Лук'янова. — М. : ИНФРА-НДЦ М, 2012. — 336 с.
9. *Слука О. Г.* Еволюція євразійського інформаційного простору / О. Г. Слука // Thesaurus: збірник наукових праць; пад агул.рэд. С. В. Венідзіктава. — Вып. III. Інфармацыйна-правое поле еўразійскай інтэграцыі. — Магілёў: Магілёўскі інстытут МУС, 2016. — С. 3–12.

10. Якушенко К. В. Концептуальні засади формування єдиного інформаційного простору в Євразійський економічний союз / К. В. Якушенко // Thesaurus: збірник наукових праць; пад агул. рэд. С. В. Венідзіктава. — Вып. III. Інфармацыйна-прававое поле еўразійскай інтэграцыі. — Магілёў :Магілёўскі інстытут МУС, 2016. — С. 71–81.
11. Tulodziecki G. Medien in Erziehung und Bildung. Grundlagen und Beispiele einer handlungs- und entwicklungsorientierten Medienpädagogik / G. Tulodziecki. — Bad Heilbrunn, 1997. — 120 p.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2017.

Received 10.09.2017